

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

DOI dx.doi.org/10.30970/vir.2018.44.0.7754

WOJNA HYBRYDOWA ROSJI PRZECIWKO UKRAINIE

Olga Wasiuta, Sergiusz Wasiuta. Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie, Wydawnictwo Arcana, Kraków 2017, 424 s.

Prace naukowe dotyczące istotnych wydarzeń powstają na ogół wiele lat po tym, gdy te się zakończyły. Historycy, politolodzy, znawcy stosunków międzynarodowych są zwykle zdania, że badanie procesu czy zjawiska, które wciąż trwa, ulega przeobrażeniom, a nawet zmienia formy swojego istnienia, jawi się jako niezwykle skomplikowane. Przed badaczem takich zjawisk piętrzą się rozliczne trudności. Konieczne staje się oddzielenie elementów istotnych i determinujących kształt badanego procesu od zjawisk incydentalnych, fragmentarycznych. Niezbędna i wymagająca wielkiego wysiłku pozostaje ocena poszczególnych elementów. Upływ czasu ułatwia to zadanie. Prowadząc analizę procesu, który wciąż toczy się na oczach badacza, musi on na bieżąco weryfikować dotychczasowe ustalenia, prognozować kierunki rozwoju, a jednocześnie stale analizować fragmenty procesu badawczego, które już zostały zakończone.

Bez wątpienia z takimi problemami zmagać muszą się badacze współczesnych konfliktów, zwłaszcza będący pionierami w swoich analizach. Prowadzenie współczesnych badań nad polityką wewnętrzną i zagraniczną Federacji Rosyjskiej jawi się jako zadanie szczególnie wymagające. Przedarcie się przez ogromną ilość informacji, selekcja wiadomości, ich właściwa ocena, oddzielenie elementów propagandowych powstających na potrzeby wewnętrznego czy zagranicznego otoczenia od rzeczywistych wydarzeń, wreszcie ocena tych zdarzeń z różnych punktów widzenia, to tylko niektóre wyzwania, jakie stają przed badaczami współczesnej Rosji. Skala półprawd, niedomówień, wielość źródeł informacji i dezinformacji oraz ogrom opinii, które odzwierciedlają interesy wielu narodowych, państwowych i ponadpaństwowych aktorów, sprawiają że potrzeba ogromnego doświadczenia badawczego, pokory i pasji, by prowadzone analizy przyniosły sukces.

Już choćby mając na uwadze powyższe uwarunkowania, z wielkim zainteresowaniem przyjąć należy książkę Olgi Wasiuty i Sergiusza Wasiuty pod tytułem *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*, która ukazała się nakładem krakowskiego wydawnictwa Arkan. Uwagę zwracać musi już samo wydanie obszernego, bo liczącego ponad 400 stron dzieła autorstwa dwójki profesorów, dla których problematyka stosunków polsko-ukraińskich nie jest nowym polem badawczym, w którym stawiają dopiero pierwsze kroki, ale obszarem dobrze znanym poddawany już od wielu lat intensywnej eksploracji naukowej. Profesor Olga Wasiuta jest autorką licznych pomniejszych prac dotyczących m. in. wojny

hybrydowej prowadzonej przez Rosję, przemian społeczno-politycznych w Rosji oraz przyczyn i konsekwencji współczesnych konfliktów polityczno-militarnych na obszarze byłego ZSRR. Z kolei profesor Sergiusz Wasiuta prowadzi badania nad politycznym i społeczno-ekonomicznym rozwojem Ukrainy w okresie niepodległości, stosunkami polsko-ukraińskimi oraz zagadnieniami bezpieczeństwa w obszarze postradzieckim.

Recenzowana praca, co uznać należy za osiągnięcie rzadkie, choć jakże pożądane w publikacjach z zakresu nauk o polityce i o bezpieczeństwie, ma jasno zarysowany cel badawczy. Autorzy podjęli się dokonania «analizy zjawisk i procesów, odnoszących się do skomplikowanej, współczesnej i konkretnej, historycznej rzeczywistości, często nieznanymi faktów i tendencji, ujmując je kompleksowo, nie tylko w kontekście ich właściwej ontogenezy, ale i współcześnie odbywających się, daleko nienaturalnych, narzuconych z zewnątrz historycznych przeobrażeń i wypełnionych realnym tragizmem losów ludzkich». Jednocześnie postawili szereg pytań, na które ich praca udziela odpowiedzi: jaką pozycję musi zająć Ukraina w stosunku do rosyjskiego sąsiada i jednocześnie agresora, żeby w przyszłości taka sytuacja się nie powtórzyła; jakie są cechy i główne kierunki wojny hybrydowej Rosji przeciwko Ukrainie; jakie metody Rosja najczęściej wykorzystuje w prowadzeniu wojny hybrydowej przeciwko Ukrainie; dlaczego niektórzy Ukraińcy wolą media rosyjskie, a nie ukraińskie; dlaczego nie wszyscy Ukraińcy są podatni na rosyjską propagandę, chociaż przebywają w tym samym środowisku informacyjnym; dlaczego w niektórych regionach Ukrainy wiara w rosyjską propagandę jest skuteczna; na jakie grupy społeczne rosyjska propaganda ma największy wpływ; jaki przekaz rosyjskiej propagandy jest najskuteczniejszy; co trzeba zrobić, aby ochronić resztę Ukrainy przed agresją i okupacją, a później odzyskać swoje terytorium.

Zarysowanym celom i pytaniom badawczym odpowiada struktura książki. Składa się ona z czterech obszernych rozdziałów, wstępu i zakończenia. We wstępie autorzy nie tylko prezentują cele swojej pracy oraz formułują problemy badawcze, ale też szeroko prezentują motywy, zarówno naukowe, jak i praktyczne, które przyczyniły się do podjęcia analizy problematyki wojny hybrydowej Rosji przeciwko Ukrainie. Wskazują oni na kluczowe znaczenie polityki rosyjskiej nie tylko dla kształtowania się właściwych relacji w Europie Środkowo-Wschodniej, czy między Federacją Rosyjską a jej sąsiadami, ale podnoszą rolę z jednej strony aktywnych działań Rosji, a z drugiej reakcji świata zachodniego na te działania jako zagadnienia o charakterze cywilizacyjnym. Autorzy stoją na stanowisku, że obecna pozycja Rosji na arenie międzynarodowej jest konsekwencją stałych ustępstw państw i organizacji międzynarodowych, które tym sposobem dowodzą Putinowi, że w zasadzie niemal każdy podjęty przez niego krok wymierzony przeciw państwom, narodom czy pojedynczym grupom etnicznym i narodowym, nie spotka się z aktywnym działaniem ze strony państw zachodnich i organizacji międzynarodowych. Konflikt cywilizacyjny pomiędzy rosyjską obsesją panowania nad światem a dążeniem do trwania w pokoju i budowy oraz utrzymywania stabilności i demokracji w regionie, stanowią kluczowy problem współczesności. Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie jest zaś tego problemu jedynie najsilniejszą i bodaj najbardziej odczuwalną manifestacją.

W pierwszym rozdziale książki przedstawiona została problematyka genezy pojęcia wojny hybrydowej. Autorzy podejmują tu analizę skomplikowanej natury «nowych wojen». Są to konflikty, których istnienie jest dyskusyjne z perspektywy prawa międzynarodowego, co sprawia, że ich ontologiczny status nie jest przesądzony. Nowa rzeczywistość, którą autorzy analizują na wielu płaszczyznach, wykorzystując liczne przykłady związane z ostatnimi latami relacji rosyjsko-ukraińskich, przynosi szereg wydarzeń, które pozornie nie są wojną. Nie dochodzi do wypowiedzenia wojny, nie ma wojsk, dowódców, rozkazów, strzałów ani armii, a jednak konsekwencje tych działań okazują się analogiczne do tych, jakie niegdyś wywoływały typowe wojny. Autorzy swoje rozważania snują na wielu płaszczyznach. Z jednej strony analizują zagrożenia asymetryczne, wskazując na naturę i sposoby rozumienia pojęcia hybrydowości oraz dowodzą, że istota wojny hybrydowej nie wiąże się z powstaniem nowego zjawiska, a raczej z opisaniem i nazwaniem działań, które w różnych formach występowały już wieki temu. Z drugiej strony, odnoszą się także do mniej znanych polskiemu czytelnikowi koncepcji nowych wojen obecnych w zachodniej myśli wojskowej, by wspomnieć jedynie o «wojnie zastępczej», «wojnie trzech kwartałów» czy «wojnie nieliniowej». O tym, co stanowi istotę wieloznacznego pojęcia «hybrydowości», pojęcia do pewnego stopnia modnego i obecnego także w dyskursie popularnonaukowym, a nawet publicystycznym, udało się autorom napisać w sposób ujmujący zagadnienie na wielu płaszczyznach, nie tylko militarnej czy taktycznej.

W rozdziale autorzy dokonali także wszechstronnej analizy dyskursu obecnego wśród rosyjskich badaczy, którzy coraz częściej i w coraz szerszym zakresie podejmują debatę na temat wojen «nowego pokolenia». Udało się tu zebrać analizy i rozważania wielu rosyjskich badaczy na temat istoty, ale także charakterystycznych cech, etapów, czy nawet zaleceń dotyczących prowadzenia nowego typu wojny. Jednocześnie są one w inspirujący sposób konfrontowane z wydarzeniami z ostatnich lat oraz poglądami zachodnich teoretyków. W rozważaniach tych znaczący nacisk położony został także na pozamilitarny wymiar nowych wojen, w szczególności odnoszący się do działalności propagandowej i jej wpływu na percepcję działań wojennych ze strony społeczeństw atakowanych. Ostatnia część pierwszego rozdziału stanowi rekonstrukcję analiz ukraińskich i polskich analityków na temat wojny hybrydowej, jej specyfiki, konsekwencji oraz perspektyw sposobu pojmowania pojęcia wojny w ogóle w kontekście możliwości oceny zagrożeń hybrydowych. Wartościowe i poznawczo cenne pozostają w tej części pracy także analizy z obszaru prawa międzynarodowego dotyczące pojmowania wojny hybrydowej z perspektywy wybranych aktów prawnych.

Po pierwszym wprowadzającym rozdziale, w którym zarysowane zostały poglądy na temat sposobu pojmowania wojny hybrydowej, drugi rozdział przynosi szczegółową analizę tego fenomenu z uwzględnieniem szczegółowych przykładów odnoszących się do konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. W rozdziale tym niezwykle wysoko ocenić należy strukturalizację problemu. Podział rozważań na omówienie celów, narzędzi i kierunków, następnie elementów, dalej czynników i cech, a na końcu metod prowadzenia wojny hybrydowej zasługuje na uznanie za konsekwencję i

umiejętność analitycznego wyodrębnienia warstw występujących równocześnie, jednak rozdzielonych na potrzeby analizy tak, aby każdą z nich omówić oddzielnie, w sposób precyzyjny, dokładny i szczegółowy. Co bardzo istotne zaproponowany przez autorów podział nie jest jedynie drogą do opisu po wielokroć tych samych zjawisk, co niestety ma miejsce w wielu pracach z zakresu stosunków międzynarodowych, ale każdy z wyodrębnionych aspektów ma dla autorów odmienne znaczenie i rzuca nowe światło, dodaje nowy rys omawianej problematyce. W istocie rozdział ten ma charakter teoretyczny i praktyczny zarazem. Autorzy analizują procesy, kreśląc poszczególne płaszczyzny, na których rozgrywa się wojna hybrydowa, jednak wobec faktu, że wojna rosyjsko-ukraińska jest pierwszą wojną w pełni odpowiadającą tej koncepcji teoretycznej, to ona stanowi zarazem tworzywo, rodzącą się teorii.

Charakteryzując cele wojny hybrydowej, autorzy dokonali oryginalnego podziału na cele ogólne i szczegółowe, jednocześnie analizując strategię asymetrycznej wojny Federacji Rosyjskiej w Ukrainie oraz wymiary przestrzeni w strategii Kremla. Koncepcja elementów wojny hybrydowej opiera się na jej wymiarze temporalnym. Autorzy scharakteryzowali trzy etapy: przygotowawczy, aktywny oraz finałowy, kreśląc scenariusze każdego z nich. W dalszej części zaś określili jak etapy te następowały po sobie w przypadku wojny rosyjsko-ukraińskiej. Za szczególnie wartościowy uznać należy podział metod prowadzenia wojny hybrydowej na militarne i niemilitarne, przy czym głęboko analityczny charakter ma zestawienie drugiej grupy czynników.

Trzeci rozdział pracy poświęcony został koncepcji wojny informacyjnej stanowiącej element agresji Rosji wobec Ukrainy. Profesor Olga Wasiuta i Sergiusz Wasiuta sięgnęli po szeroką definicję wojny informacyjnej określając ją jako «wpływ na ludność cywilną i/lub wojskową innego kraju poprzez rozpowszechnianie fałszywych informacji, zaś obiektem wojny informacyjnej jest zbiorowa i indywidualna świadomość». Przyjęcie tak szerokiej definicji wojny informacyjnej jest zamierzeniem autorów służącym prezentacji bardzo szerokiego wachlarza działań Federacji Rosyjskiej, które wpisują się w zakres tak pojmowanej walki informacyjnej. Ten rozdział pracy w zasadzie mógłby stać się podstawą ciekawego, samodzielnego opracowania. Nakreślona zostaje tu rola informacji w wojnach hybrydowych, choć można byłoby zagadnienie to rozumieć szerzej jako rolę informacji w ogóle w stosunkach międzynarodowych. Nie da się ukryć także, że bardzo dobra znajomość języka rosyjskiego i ukraińskiego pozwoliły autorom w tym rozdziale na analizę szerokiego spektrum oficjalnych i mniej oficjalnych przekazów medialnych. O ile w przypadku całej pracy mówić można o wartości podjęcia tematyki wojny hybrydowej przez autorów, o tyle w tej części książki, w szczególnym stopniu podkreślić należy ogromny wysiłek autorów, jaki włożony został w dogłębną analizę środków masowego przekazu. Pozwolił on stworzyć cenny obraz rosyjskich mediów oraz zakresu i sposobu ich oddziaływania na odbiorców.

W kolejnych podrozdziałach trzeciego rozdziału czytelnik prowadzony jest po meandrach wojny informacyjnej, w której kluczową rolę odgrywają wspierane przez Federację Rosyjską media. Dokonana przez autorów analiza zawartości tych mediów pozwala zapoznać się z głównymi tematami, jakie są w nich podejmowane. Wnioski

płynące z tej analizy są konfrontowane także z przewidywanymi celami medialnych oddziaływań, w dalszej zaś części ze sposobem, w jaki przekazy oddziałują na jednostki i społeczeństwo ukraińskie. W pracy omówione zostały liczne przykłady działalności propagandowej i manipulacji. Zarysowano także w przekonujący sposób cele propagandy na różnych etapach konfliktu, dowodząc że nasilenie, treść i forma oddziaływań propagandowych nie mają charakteru stałego, ale w sposób ukierunkowany i celowy adaptowane są do bieżących potrzeb i celów agresora.

Ostatni rozdział pracy podejmuje problematykę ideologicznej ekspansji Rosji w Ukrainie. Już na wcześniejszym etapie pracy, zarówno poprzez przegląd koncepcji, jak i prezentując liczne przykłady, Olga Wasiuta i Sergiusz Wasiuta zarysowali założenia ideologiczne polityki Federacji Rosyjskiej, wskazując na jej podłoże historyczne oraz konfrontując uwarunkowania występujące w odległej przeszłości z ich współczesnymi bieżącymi konsekwencjami, a czasem zmienionymi, przeobrażonymi tworam, będącymi ich odpowiednikami. W tym rozdziale, zwłaszcza w pierwszej jego części czytelnik otrzymuje syntezę wiedzy o ideologii, która jednak nie stanowi powtórzenia problemów zarysowanych uprzednio, a jedynie rys ich zasadniczych kontekstów. Zaprezentowano tu koncepcję ruskogo mira, a także omówiono znaczenie Rosyjskiej Cerkwii prawosławnej, języka, historii i jej fałszowania oraz edukacji i kultury jako instrumentów siły, ideologii i propagandy Federacji Rosyjskiej.

Zakończenie pracy ma charakter podsumowujący, ale także prognostyczny i instrumentalny. Z jednej strony dowodzi, co może stać się w Europie, jeżeli państwa zachodu nie podejmą zdecydowanych działań przeciwko działaniom Federacji Rosyjskiej, z drugiej zaś strony w tej części pracy odnaleźć można zalecenia dotyczące pożądanego kierunku zmian polityki ukraińskiej oraz kierunków właściwych działań środowiska międzynarodowego.

Recenzowana praca wnosi do dyskursu naukowego nowe, słabo rozpoznane, a także niebędące dotąd przedmiotem intensywnej eksploracji naukowej zagadnienia. Uwagę przykuwa teoretyczna konstrukcja pojęcia wojny hybrydowej oraz zarysowanie jej licznych parametrów, kontekstów i uwarunkowań. Wydaje się, że stworzona w pracy teoria może sprzyjać rozlicznym dalszym badaniom w przyszłości. Nie ulega wątpliwości, że poza wymiarem czysto teoretycznym, praca ta ma bardzo silne i szerokie walory poznawcze. Bardzo trudno znaleźć inną monografię na naukowym rynku, która podejmowałaby problematykę analizowanego tu konfliktu w sposób tak szczegółowy, a jednocześnie operujący naukowym aparatem badawczym. Nie sposób nie wskazać, że autorom udało się uciec od koncepcji pracy o wojnie hybrydowej, która byłaby tylko kroniką wydarzeń, jakie miały miejsce pomiędzy Federacją Rosyjską i Ukrainą w ostatnich latach.

Uwagę czytelnika musi zwrócić dobór źródeł, na które składają się opracowania w językach rosyjskim, ukraińskim, polskim, niemieckim i angielskim. Ich wybór i analiza musiały być dla autorów pasmem długiej, ciężkiej i żmudnej pracy. Nie ulega wątpliwości jednak, że mogą mieć satysfakcję z osiągniętych efektów. Ich głęboka erudycja oraz pasja naukowa przekładają się z całą mocą na dojrzałość i wydziwiek recenzowanej książki.

W pracy podjęto szereg zagadnień pobocznych, które są zdecydowanie słabiej znane polskiemu czytelnikowi. Wymienić należy tu kwestie religii, edukacji, języka. Wielką wartość stanowi także poruszenie tematyki teatru wojny psychologicznej. Wreszcie książka, na co już zwracano uwagę, zawiera także znaczącą część poświęconą odrębnemu zagadnieniu wojny informacyjnej. Tak głęboka penetracja rynku medialnego, jego treści, zakresu i efektu oddziaływań, budzi daleko idący szacunek dla autorów.

Wydaje się, że praca ta może dla części czytelników mieć jeden mankament. Autorzy nie kryją swojego negatywnego nastawienia do Federacji Rosyjskiej i w opisywanym konflikcie w sposób jednoznaczny opowiadają się po stronie Ukrainy. Można zarzucić pracy, że nie jest obiektywna, ale opisując zjawisko, dokonuje także jego oceny, która może mieć wpływ na sam opis. Czy zarzut ten jest słuszny? Nie ulega wątpliwości, że wpisuje się on głęboko w problematykę uprawiania nauk społecznych. W szczególności zaś każde zadać pytanie o instrumentalną i ideologiczną funkcję nauki. Czy badacz ma prawo opisywać świat kierując się swoimi wartościami, czy powinien ślepo dążyć do bezstronności? Nie ma jasnej odpowiedzi na to pytanie. Jednak z całą pewnością, immanentną cechą nauk społecznych pozostaje to, że jednostka jest i musi być zanurzona w świecie, który bada. Wydaje się tedy jasnym, że zawsze badacz w świat wyników swoich analiz wnosi własne wartości. Zadane pytanie przenosi się wówczas do innej sfery i dotyczy tego, czy przemilczeć zagadnienie własnej opinii i udawać bezstronność, czy uczciwie przedstawić także własną ocenę badanych zagadnień. Autorzy książki nie mieli wątpliwości i postawili na uczciwość wobec czytelnika i to także uznać trzeba za walor recenzowanej pracy.

Podsumowując, książka Olgi Wasiuty i Sergiusza Wasiuty zasługuje na lekturę, analizę i dyskusję we współczesnej Polsce, ale także w Ukrainie oraz wśród czytelników na całym świecie zainteresowanych analizowaną przez autorów problematyką. Z pewnością praca będzie cenną pomocą dla studentów, wykładowców, analityków, polityków, decydentów, ale także dla zwykłych obywateli, którzy interesują się szerzej otaczającym ich światem.

Dr. Wojciech Cendrowski, Dr. Rafał Klepka

*Institute of Security Education and Civic Education
Pedagogical University of Cracow*